

TUTKUNUN ÇOCUĞU... EXLIBRIS

İnsanın doğanın bir parçası olduğu su götürmez bir gerçek; ama insanı doğadaki diğer canlılardan ayıran bazı özellikler de yok değil. Örneğin sanata verilen önem, insan olmanın bir özelliği. Öyle ki, Geç Buzul Çağı'nda Avrupa'da yaşayan atalarımız Cro-Magnonlar için bile sanat çok önemli. Dünyayı algılayışın, edinilen deneyimlerin dışavurum yolu sanat. Kimimiz müzik, resim, heykel yaparak, şiir yazarak, dans ederek, tiyatro oynayarak kendini ifade ediyor; kimimiz de, bu sanat eserlerini dinleyerek, okuyarak, seyrederek, dokunarak, biriktirerek "ben buyum" diyor. Exlibris de, bir sanat dalı. Ama ne yazık ki çoğumuzun yabancı olduğu bir sanat dalı. Dünyadaysa exlibrisin geçmişi, kitabın geçmişi kadar yaşlı. Çünkü exlibris, kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yaptırdıkları, üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı, küçük boyutlu özgün grafik çalışmaları. Bu özgün çalışmalar, ilk ortaya çıkışından 1800'lü yıllara kadar daha çok soyluların arması olarak kullanılmış; ancak 19. ve özellikle 20. yüzyılda exlibrislerin yaratıcıları, kendi istekleriyle ya da sipariş üzerine eserler ortaya koymuşlar.

Exlibris için farklı farklı yakıştırmalar yapılmış. Bir kitabın mülkiyet simgesi, kitabın kartviziti, kitabın tasması bu yakıştırmalardan birkaçı. Bu betimlemeler bir kitabın söyledikleri; exlibrisi olan bir kitap, örneğin benim sahibim Gülgün Akbaba'dır diyor. Ama sahibini söylerken başka bir şey daha haykırıyor; sahibi için çok önemli olduğunu söylüyor. Yani exlibrisler kitabın sahibini tanıttığı gibi onu yüceltiyor ve o kitabı ödünç alanlara da kibarca uyarıda bulunuyor: "Kitabı ait olduğu kişiye ya da yere geri ver" uyarısı bu. Anlaşılabileceği gibi bir sanat eseri olan exlibris, kitabın sahibiyile olan aşkının da ifadesi. Tüm sanat dallarında olduğu gibi exlibris de aşkın çocuğu.

Araştırmacılar exlibris ilk kez MÖ 1400 yıllarında, Eski Mısır'da XVIII. Sülale'nin X. Kralı III. Amenophis'in kitaplığı için, açık mavi bir fayans üzerine yapıldığını belirtiyor. Bu tür levhaların papirüs rulolarını korumak için kullanılan ağaç sandıklara takıldığı tahmin ediliyor. MÖ 6. yüzyılda hüküm sürmüş Asur'un son büyük kralı Asurbanipal'in Ninova'daki kütüphanesi için exlibris yapıldığı da araştırmacılar tarafından belirtiliyor.

Gerçek anlamdaki ilk exlibris, 15. yüzyılda, Güney Almanya'da görülür. Avrupa'da, Guten-

berg'in matbaa makinesini icat etmesinden önce exlibrisler ağaç gravürlerle basılmaktadı. Örneğin, ilk exlibrislerden biri olan ve Johannes Knaibenberg adlı Alman papaz için yapılan bu çalışma bugünkü standartlara uymayıp 19x14 cm.'dir. Çayırda bir çiçeği ısırarak bir kirpinin resmedildiği bu exlibriste de yine kitap aşkı anlatılır. Ama bu anlatım bildiğimiz aşk namelerine benzemez. Bu exlibrisin sahibi olan papazın takma adı "Iglar" yani "kirpici"dir. Exlibrisin üzerinde "Hans Iglar öpsün sizi" yazar. Bu sözlerle kirpici kendisinden kitap ödünç alanlara (ya da kitabını çalanlara) şu mesajı vermekte: Beni bir ipek gibi yumuşacık yapmak ya da öfkeden çılgına çevirmek senin elinde. Kitabımı geri getirirseniz sizi içtenlikle öperim; ama onu benden ayırırsanız çok kızarım, o halimle de oklu kirpilere benzerim. Bir insanın, kitaplarını için "oklu bir kirpiyim" mesajının anlamı, "aşkım olan kitaplarım için herkese kafa tutarım"dan başka bir şey olmasa gerek.

Exlibrisler 16. yüzyıldan itibaren matbaa makinesinin icadıyla yaygınlaşır. Kitaplar çoğalmaya, exlibrisler de yaygınlaşmaya başlar. Bu yaygınlaşma süreç içerisinde estetik bir zevk olan exlibris koleksiyonculuğunu da yaratacaktır. 19. yüzyılın sonlarında, uzmanlık, karşılıklı saygı, önsezi, ani kızgınlık, geleneğe bağlılık gibi özellikleri karakterlerinde barındıran insanlar exlibrise gönüllü verirler. Bu insanlar, exlibrisleri, konularına, sanatçılarına, tekniklerine göre değerlendirilip toplamaya başlarlar. Koleksiyoncular, ellerindeki çift baskıları diğer kişilerle değiştirerek çok sayıda exlibrise sahip olurlar. Bu sahiplenme uluslararası ilişkilerin gelişmesini, yeni dostlukların oluşmasını, farklı dönemlerdeki sanatın ve tekniklerin öğrenilmesini sağlar. Ama koleksiyonculuğun çok önemli bir getirisi daha olur. Ön-

celeri bireysel olan ve en düz tanımla kitabın sahipliği belgesi sayılan exlibris, koleksiyonculukla insanlarda örgütlenme bilincini uyandırır; kitlelere mal olur. 1890'da Londra'da "Exlibris Topluluğu" adında ilk koleksiyoncular derneği kurulur. 1891'de Almanya'da, 1894'te Fransa'da, 1904'te İsveç'te, 1908'de İsviçre ve İtalya'da, 1918'de Belçika'da kurulan exlibris dernekleri, basılmış kitaplarıyla, eğitici bülten ve belgelerle exlibris için önemli gelişmeler sağlar. Zamanla bu dernekler çoğalır, üyelerinin ülke sınırlarını aşacak boyutta exlibris değişiminde bulunabilmeleri için dergiler, adres listeleri yayımlamaya, yarışmalar düzenlemeye başlarlar.

Türkiye'de exlibris sanatının durumuna gelince. Bu noktada söze önce exlibris derneğiyle baş-

Thomas Hobbes'in Leviathan adlı kitabında, devletin dev bir canavar gibi etkin bir şekilde hareket edebilmek için tek bir yöneten akla ihtiyaç duyduğunu ve bu sebeple monarşinin öteki yönetim biçimlerine tercih edilmesi gerektiğini anlatır. Hobbes, ruhban sınıfına karşı biri olarak, monarşik yönetim biçimini, genelde kaynaklandığı kabul edilen ilahi bir haktan dolayı değil, yurttaşı korumanın en iyi yolu olduğu düşüncesi gibi pratik sebeplerle tercih etmektedir. Kitabının iç kapağındaki exlibriste de kutsal devlet anlayışını kırmaya yönelik toplumsal sözleşmeye dayanan insanların oluşturduğu bir canavar öngörür. Exlibristeki çizimde de, ülkenin üzerindeki dev, birçok insandan oluşmaktadır. Devlindeki meşale bilgi ve akıllıktan gücünü alan bir yapıyı temsil ederken, diğer taraftaki kılıç adalet ve gücü simgeler.

layalım ve çok hoşunuza gideceğini umduğumuz, bir kısmımız için bayat, ama exlibrisi yeni duyanlar için taze sayılabilecek bir haber verelim. Ülkemizde de iki tane exlibris derneği var. 1997'de kurulan "Ankara Exlibris Derneği" ve 1998'de kurulan "İstanbul Exlibris Akademisi Derneği". (e-posta: bastug@doruk.net.tr Tel: (212) 629 05 52-53)

Ankara Exlibris Derneği, Türkiye'deki exlibris sanatçıları, tasarımcılarını, koleksiyoncularını ve kullanıcılarını bir araya getirmeyi amaçlıyor. Bu birliktelik sayesinde, exlibrisin bir sanat dalı, bir grafik disiplini olarak gelişmesi ve yaygınlaşması sağlanacak. Dahası, kitaba, özgün baskıresime ve grafik tasarıma yönelik ilgi uyanacak, dolayısıyla ülkemizi, kültür ve sanatımızı yurt dışına tanıttık sanatçıları yetiştirecek. Ancak bütün bu amaçlara ulaşılması için, öncelikli olarak derneğin şu an 130 olan üye sayısının artması gerekiyor.

Exlibrisin Türkiye'deki gelişimine gelince. Osmanlılar dönemindeki el yazması ve basılı kitaplarda kitabın sahibini gösteren mühürler exlibris işlevini görüyor. Eski kitapların ilk sayfalarında yer alan farklı mühürler bu çıkarsamayı yapıyor. Kitap her el değiştirdiğinde farklı bir mühür basılıyor ilk sayfasına. Türkiye'nin exlibrisi tanıma-

Exlibris'in Dervışı

Ülkemizde exlibris sanatının tanınması ve yaygınlaşması için yıllardan beri emek veren, sanatçılarımızdan biri Prof. Hasip Pektaş.

Pektaş, 1984'te Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir yarışma haberi ile tutkunu olduğu exlibris sanatıyla tanışmış. Belçika'da düzenlenen bu exlibris yarışmasının haberi, Pektaş'ı exlibris sanatçısı, koleksiyoncusu, exlibris derneğinin kurucusu, uluslararası exlibris yarışmasını düzenleyen kişisi, kısacası Gazeteci Yazar Şefik Kahramankaptan'ın söylemiyle bir "Exlibris Şövalyesi" yapmış. Hasip Pektaş, dünya ca tanınmasının yanında, bizi başarıyla temsil edecek genç sanatçıların, tasarımcıların yetişmesine de katkıda bulunan bir eğitimci. Exlibris tutkunu arkadaşlarının yurt dışındaki başarılarıyla gururlanan bir dernek yöneticisi. Bir zamanlar exlibris sanatını daha yakından tanımak için Belçika'daki exlibris müzesiyle yapılan yazışmalar, incelemeler, meyvesini verdi; artık günümüzde o müzede eserleri bulunan Türk

Hasip Pektaş, C3+C5 (105X85) 1999

siysa, batıdan getirilen kitaplarla oluyor. Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılan exlibrislerin yer aldığı bazı kitaplar, ikinci el satışlarla ülkemize geliyor ve bizler de bu sanatın farkına böylece varmış oluyoruz. Türkiye'de adına ilk exlibris yaptırılarsa, genellikle yabancı uyruklu kitapsever öğretmenler. 1960'lı yıllarda Gazi Eğitim Enstitüsü'nde dönemin resim öğretmenleri öğrencilerine exlibris yaptırılmalarına karşın o günlerden kalan özgün bir örneğe rastlanmamakta. Bununla birlikte Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi (Eski Robert Koleji), Üsküdar Amerikan Koleji Kütüphanesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Yapı Kredi Bankası Kütüphanesi, Basın Müzesi, Sahhafılar ve özel kütüphanelerde bazı kitapların iç kapaklarında exlibrisler bulunmaktadır. Ayrıca exlibrisin işlevini bilen Enis Batur, Güven Turan, Ömer M. Koç ve Gündoğdu Kayaoğlu gibi kitap tutkunu kişilerle Pandora gibi bazı yayınevleri de geçmişte adlarına exlibris yaptırmışlar.

sanatçılarına bıraktı. Pektaş, bir yandan yurtdışına taşıdığı sergileriyle ülkemizi dünyada tanıtırken, diğer yandan İstanbul, İzmir, Bursa, Erzurum, Hatay, Samsun, Malatya gibi illerimizde sergiler açıyor; exlibris sanatını Anadolu'ya da taşıyor. Bugünlerdeki tek derdi 1. Uluslararası Exlibris Yarışması-Ankara 2003'ü başarıyla gerçekleştirmek olan Pektaş'ın gelecekteki hedefi ise ülkemizin bir Exlibris Müzesi'ne kavuşmasına sağlamak. Neden olmasın. Exlibrisi tanımayan kimse kalmamasın. Yani Türkiye kitaba ve özgün baskı sanatına tutkun yaşasın.

1980'lerden sonra; özellikle güzel sanatlar eğitimi veren kurumlardaki özgün baskıresim ya da grafik tasarım derslerine giren bazı öğretim üyesi sanatçılarımızın özendirmeyle, exlibris yapan kişiler ülkemizde de yetişiyor ve sonunda Türkiye de uluslararası bir exlibris yarışması düzenleme cesaretine ve birikimine sahip oluyor.

Şimdi size bir başka önemli haberi vereceğiz. Hacettepe Üniversitesi ile Ankara Exlibris Derneği işbirliğinde uluslararası bir exlibris yarışması düzenlendi. Kitaplar için mülkiyet işareti olarak kabul edilen ve üzerinde estetik değerler taşıyan özgün exlibris çalışmalarını bir araya getirmek, değerlendirmek, sanatçıların özendirme, exlibris sanatını tanıtmak ve sevdirmek amacıyla tüm ülkelerin sanatçı ve tasarımcılarına açık olan bu yarışmaya son başvuru tarihi ise 20 Nisan 2003.

Konu ve baskı/çoğaltma tekniği sınırlamasının olmadığı bu yarışmanın sergisi, Ekim 2003'te Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi'nde, Aralık 2003'te İstanbul Karşı Sanat Çalışmaları'nda, Ocak 2004'te Sint-Niklaas (Belçika) Exlibris Müzesi'nde gerçekleştirilecek. Ankara Exlibris Derneği'nin, bu yarışmayla ilgili herkesin desteğine, ama özellikle de maddi desteğine ihtiyacı var.

Exlibrisle ve yarışmayla ilgileniyorsanız ayrıntılı bilgiler, AED'nin web sitesinden (www.aed.org.tr) ulaşabilirsiniz. Sorularınız için; e-posta: hpektas@hacettepe.edu.tr Tel: (312) 251 03 56 - (312) 297 88 25 Faks: (312) 299 20 61 Mektuplaşma için: Ankara Exlibris Derneği, Kazakistan Cad. 148/1 Emek 06510 Ankara adresini kullanabilirsiniz.

Gülgün Akbaba

Kaynaklar

- Erinç, Srtk M., "Bir Sanat Dalı Olarak Exlibris", Anadolu Sanat Dergisi, Nisan 1996, Sayı: 5, s. 69 - 73.
  - Kahramankaptan, Ş., "Yılbaşında Anımlı Bir Hediye: Exlibris", Dünya Ekonomi-Politika Kitap Dergisi, Aralık 2001, Sayı: 122.
  - Kahramankaptan, Ş., "Resmi Geçit; Ressam Söyleşileri", T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.
  - Kahramankaptan, Ş., "Kitabın Tapusu: Exlibris", Tempo, 11 Ekim 1995 Pektaş, H., Ex Libris, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.
  - Pektaş, H., "Ülkemizde Pek Tanınmayan Bir Sanat Dalı: Exlibris", Milliyet Sanat Dergisi, 1989, Sayı: 220, S. 42 - 44.
  - Temel, Sema Iğaz, "Kitabın İçindeki Mülkiyet Sembolü: Exlibris", Sanatsal Mozaik Dergisi, Mayıs 1997, Sayı: 21, s. 58 - 60.
- <http://www.aed.org.tr>
<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~hpektas>